

Лекція № 6. Компонентно-структурний склад сенсорного розвитку дітей раннього віку

У світовій системі розвитку особистості пріоритетного напрямку набувають провідні тенденції освітнього процесу: соціалізація дитини, сенсорний розвиток, ранній вік дитини.

З раннього періоду дитина знайомиться з довкіллям і сприймає різні предмети, активно вивчає оточення. У цей період формуються основні навички самообслуговування, а також, відбувається розвиток гри – як виду діяльності. У грі з'являється сюжет, дитина поступово навчається розвивати його, орієнтуючись не тільки на вже знайомі життєві ситуації, а й на новостворювані і модельовані самою дитиною.

Перехід до самостійних дій здебільшого передбачає розвиток первинних цінностей: доброти, уваги, прагнення до пізнання, до творчої самореалізації, набування досвіду, збагачення його ціннісного потенціалу. Цей віковий етап закінчується з початком наступного періоду – «кризи 3-х років», який, перш за все, обумовлений перебудовою свідомості дитини і формуванням позиції дитини, так званої «Я – сам». У контексті актуалізації феномена розвитку дитини раннього віку «Я – сам» активізується самосприйняття, самооцінка, мислення. Феномен сенсорного розвитку визначають, як: процес засвоєння соціального досвіду.

Сенсорний розвиток – це розвиток дитини, її сприйняття і формування уявлень про зовнішні властивості предметів: їх форму, колір, величину, положення в просторі, а також запаху, смаку і т. д. Значення сенсорного розвитку в ранньому та дошкільному дитинстві важко переоцінити. Саме цей вік найбільш сприятливий для вдосконалення діяльності органів чуття, нагромадження уявлень про навколишній світ.

Значна увага надається сенсорному вихованню в ранньому віці. На думку психологів цей вік найбільш сприятливий для вдосконалення органів чуттів, накопичення уявлень про навколишній світ.

Особливе значення мали дослідження Г. Костюка. Його цікавило, за яких умов і як виникає у дітей перше усвідомлення ними кількісних відношень, як здійснюється перехід від сприймання групи предметів до поняття про їх число. Об'єктом його дослідження були діти віком від двох до чотирьох з половиною років. Для того, щоб діти раннього віку мали уявлення про число, на думку Г. Костюка, спершу необхідно виконувати ігрові завдання, що потребують усвідомлення кількості реальних і зображувальних об'єктів (у межах від одного до п'яти).

Г. Костюк зробив висновок про те, що поняття числа виникає у дитини через пізнання нею кількісних відношень. Дитина абстрагує число й воно, абстрагування, передбачає вироблення в умовах мовленнєвого спілкування з дорослим нових засобів, дій (спочатку практичних, потім розумових) з об'єктами. Поняття числа як засобу походження – продукт аналізу й синтезу, абстрагування й узагальнення дій дитини з об'єктами, а за своїм змістом – знання їх кількісних відношень.

Отже, дитина виконує індивідуальну дію відповідно до заданого дорослим зразка, інакше кажучи, вона не зможе досягти правильного результату в силу своїх вікових можливостей. Тому провідною для неї стає *предметна діяльність, а ситуативно-ділове спілкування – засобом її здійснення.*

У концепції НУШ та в проєкті Закону закладено ключові компетентності й наскрізні вміння, якими має володіти учень після закінчення школи. Серед ключових компетентностей – вільне володіння державною мовою, математична, загальнокультурна та екологічна компетентності, підприємливість та інноваційність, економічна компетентність тощо. А також наскрізні вміння – критичне та системне мислення, творчість, ініціативність, вміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, вирішувати проблеми. Створення можливостей для сенсорного розвитку компетентнісного навчання включає забезпечення повноцінного фізичного, психічного, сенсорно- емоційного, розумового, мовленнєвого,

художньо-естетичного; входження в соціум, адаптацію до предметного і соціального середовища дітей раннього віку та розвинути їхні внутрішні потенційні можливості.

Важливим для дитини раннього віку є мотивування, тобто виклик уваги. К. Платонов наголошує на тому, що мотиви діяльності можуть виступати в ролі процесів, станів та якостей особистості. Він виділив три групи мотивів: перша група характеризується як нестійкі, ситуаційні мотиви; друга – стійкі мотиви; третя група висвітлює мотиви діяльності, які одночасно виступають в ролі якостей особистості. Мотиви-якості, або смислові утворення, як регулятори поведінки та діяльності дитини, розглядаються концепцією виховання особистісних цінностей дитини, розроблених І. Бехом.

В основі формування і розвитку смислових утворень лежить принцип діяльнісного опосередкування, відповідно до якого смислові утворення породжуються діяльністю, й з іншого боку, визначають зміни в ній. І. Бех підкреслює, що головна функція смислових утворень полягає «в регуляції діяльності – саме на основі задається та чи інша смислова спрямованість діяльності... людини, складається можливість свідомо і гнучко змінювати цю спрямованість».

Сучасна вітчизняна педагогіка дотримується положення про діалектичну взаємодію навчання і розвитку особистості: поза навчанням не може бути повноцінного розвитку особистості. Навчання стимулює розвиток, разом з тим, ґрунтується на ньому, але не надбудовується суто механічно. Таким чином, аналіз дослідницьких джерел показав необхідність оформлення компонентно-структурної моделі сенсорного розвитку дитини раннього віку, що передбачає розробку і обґрунтування багатокомпонентної структури з урахуванням основних характеристик даної властивості особистості. У структурі розвитку дитини раннього віку чітко простежуються такі його головні аспекти:

- емоційно-мотиваційний: виявлення цікавості до всього, що попадає на очі дитини раннього віку; до оточення;
- процесуальний: бажання до спілкування і ознайомлення з

предметами через дотик; оволодіти предметами, організація власних дій, виконання їх у певній послідовності сенсорних, розумових, практичних дій;

- змістовий: вибір необхідних матеріалів для отримання знань про них у певному віковому періоді та способів їх вирішення;

- рефлексивний: чуттєвість, відображення, усвідомлення предметних дій, прагнення до їх розширення, вдосконалення.

Емоційно-мотиваційний компонент. У психологічній теорії емоційність розглядається як властивість особистості, що характеризує зміст, якість і динаміку її емоцій і почуттів. Зазначимо, що змістовність емоційності відображає явища й ситуації, що важливі для суб'єкта та виявляють мотиваційну спрямованість, світогляд тощо.

Вивчаючи сенсорний розвиток дітей раннього віку, констатуємо, що діти від одного до трьох років мають найбільш інтенсивний, плідний період накопичення дитиною соціального досвіду, фізичного розвитку, психічних властивостей і процесів. Емоційний розвиток дитини проявляється у її здібності правильно, чуттєво відгукуватись на вплив явищ оточення та керувати спонтанними емоційними побудженнями й реакціями.

Емоційний інтелект. Під емоційним інтелектом (EQ) маємо на увазі сукупність здібностей, що дають змогу особистості усвідомлювати й розуміти як власні емоції, так і емоції оточуючих. Люди з високим рівнем розвитку емоційного інтелекту здатні керувати своєю емоційною сферою, їхня поведінка більш гнучка, тому вони з більшою легкістю досягають поставлених цілей шляхом взаємодії з іншими людьми. В Україні з'явилися дослідження з проблеми концептуалізації цього феномена, його функцій (Е. Носенко), вивчення EQ (емоційного інтелекту) як детермінант внутрішньої свободи особистості (Г. Березюк) та показника цілісного її розвитку (О. Філатова).

Серед західних учених, які розробляли концепції емоційного інтелекту, були Д. Гоулмен, П. Саловей, Дж. Майер, Д. Карузо, Г. Гарднер, Р. Бар-Он, С. Хейн, Р. Купер, А. Саваф.

Дослідники виявили ще одну закономірність: чим вищий рівень освіти батьків і матеріальне становище сім'ї, тим вищими є показники емоційного інтелекту у підлітків. Проте в цій ситуації складно зрозуміти причинно-наслідкові зв'язки. Можливо, батьки стали заможними завдяки своїй вродженій емоційності і ці гени передали своїй дитині. Не виключено інший варіант: забезпечена і освічена родина більше приділяє уваги дитині, більш гуманно її виховує, що й спричиняє високий EQ.

У житті нам постійно доводиться взаємодіяти з людьми, і часто головну роль у комунікації відіграє розуміння емоцій. Емоційний інтелект – це здатність людини до усвідомлення, прийняття та управління емоційними станами і почуттями, власними та інших людей, що формуються протягом життя людини у спілкуванні та професійній діяльності. Саме емоційний інтелект пояснює, чому іноді випускники вищих навчальних закладів, з середнім рівнем знань, будують кар'єру, а відмінники часто не досягають професійних злетів, тому існування в людини IQ не є повною гарантією успіху.

Науковці (Д. Гоулман, В. Єрмаков, І. Андрєєва, О. Власова, А. Мітлош Д. Гоулмен, П. Саловей, Дж. Майер, Д. Карузо, Г. Гарднер, Р. Бар-Он) не дійшли згоди в питанні: «чи можна розвивати емоційний інтелект?». Частина дослідників вважає, що розвитку піддається лише емоційна компетентність (комунікативні навички), проте емоційний інтелект і емоційна компетентність не тотожні. Їхні опоненти вважають, що EQ розвинути можна, зважаючи на те, що нервові шляхи мозку розвиваються більшу половину життя. Як вже достеменно відомо, що без емоційного інтелекту ефективне лідерство неможливе. Д. Гоулман наводить переконливі дані досліджень Гарвардського університету: успішність будь-якої діяльності лише на 33 % визначається технічними навичками, знаннями та інтелектуальними здібностями (тобто IQ людини), а на 67 % – емоційною компетентністю (EQ). Причому для керівників ці цифри різняться ще відчутніше: тільки 15 % успіху визначається IQ, а 85 % – EQ. Автор стверджує, що мікроклімат у колективі на 50–70 % залежить від дій однієї людини – лідера. При цьому тільки один окремо взятий організаційний

клімат – емоційне ставлення людей до роботи – здатний пояснити 20–30 % відмінностей у продуктивності праці робітників. Саме емоційний стан керівника реально впливає на психологічний клімат у колективі, а тому й на ефективність праці співробітників.

Деніель Гоулман доводив, що успіх у бізнесі гарантував не когнітивний, а емоційний інтелект. Людей з розвиненим емоційним інтелектом він описував так: Вони добре розуміють власні емоції (самосвідомість). Вони добре керують власними емоціями (самоконтроль). Вони з емпатією ставляться до емоцій інших людей (соціальне розуміння). Вони добре справляються з емоціями інших людей (управління взаємовідносинами).

Таким чином, емоційний інтелект – це поняття, яке вражає нас своєю одночасною простотою та глибиною. Його дієвість та вплив можна зрозуміти, поглянувши на такі сфери життя: школа чи робота; фізичне здоров'я; неконтрольовані емоції; взаємовідносини.

У EQ простежується декілька рівнів. Перший – усвідомлення своїх емоцій, уміння визначити, яку емоцію відчуваєш на цей час, з'ясувати, які базові емоції покладено в основу складної емоції. Другий рівень – уміння керувати власними емоціями, визначати джерело і причину їх виникнення, ступінь корисності, змінювати інтенсивність емоцій, заміщати їх іншими. Третій – усвідомлення емоцій інших людей, визначення емоційних станів за вербальними і невербальними ознаками. Четвертий – управління емоціями інших людей, цілеспрямована дія на їх емоції. Звідси випливає, що емоційний інтелект – це самосвідомість, самоконтроль, соціальна чуйність та управління стосунками. Умілий оратор – лідер-тактик, здатний викликати у слухачів необхідні відчуття і емоції на нетривалий час. А лідер з високим рівнем емоційного інтелекту – не тільки тактик, але й стратег, у змозі керувати своїм емоційним станом та станом співробітників протягом тривалого часу.

У структурі емоційного інтелекту виокремлюють два аспекти – внутрішньоособистісний і міжособистісний. Перший характеризується такими компонентами, як самооцінка, усвідомлення власних почуттів, упевненість у

собі, терпимість, самоконтроль, відповідальність, мотивація досягнень, оптимізм і гнучкість. Міжособистісний аспект містить емпатію, толерантність, комунікабельність, відкритість, діалогічність, антиципацію. Рівень емоційного інтелекту є важливим засобом успішної самореалізації особистості. Високий емоційний інтелект допомагає збалансувати емоції і розум, відчувати внутрішню свободу та відповідальність за себе, усвідомити власні потреби і мотиви поведінки, рівновагу, а також скоригувати стратегію власного життя. Він асоціюється з почуттям загального щастя. Низький емоційний інтелект призводить до нещастя і характеризується страхом, самотністю, нестабільністю, агресією, почуттям провини, депресією, фрустрацією.

Глибокі соціально-економічні та духовні зрушення, що відбуваються в Україні, сприяють утвердженню особистості як найвищої соціальної цінності, найповнішому розвитку її здібностей, задоволенню широких потреб, забезпеченню гармонізації міжособистісних стосунків. Практична реалізація цих завдань багато в чому залежить від самої особистості, її здатності вільно орієнтуватися в соціальному просторі, розуміти особливості розвитку й самореалізації, оволодівати науковою інформацією. Складність і різнобічність функціонування сучасного суспільства як динамічного соціального організму, зростання його системних змін зумовлюють гостру потребу розвитку потенціалу емоційного інтелекту людини задля її ефективної соціальної адаптації та успішної самореалізації. За таких умов зростає науково-психологічний інтерес до проблеми EQ. Якщо в XX ст. освіта, дипломатія, управління та бізнес вимагали розвитку логічного інтелекту, то в XXI ст., коли процес глобалізації охопив усі сфери життя, перспективними є поглиблення емоційного й пов'язаних з ним форм практичного і творчого інтелекту.

Емоційний інтелект – є поєднання інтелекту та емоцій за яких особистість здатна розбиратися в своїх і чужих почуттях, рахуватися з оточуючими і будувати з ними відносини на основі довіри і співпереживання. Це дозволяє людям легше взаємодіяти один з одним в колективі, реалізуючи свої здібності і не заважаючи творчому прояву інших. Давайте згадаємо, як поведуться діти під

час гри. Одні лідирують, інші підкоряються – це залежить від характеру. Але психологів цікавить ще й те, як дитина вписується в колектив. Виявляється, найкраще це роблять ті діти, які, включаючись в гру, не прагнуть відразу нав'язувати свої правила. Спочатку вони уважно стежать за грою і зосереджуються на її правилах. Потім намагаються якомога точніше їм слідувати. І тільки закріпивши своє позитивне становище всередині колективу, діляться власними планами. Це – прообраз так званої соціально-компетентної поведінки: спочатку співпрацю з підпорядкуванням чужими правилами, а потім спроба запропонувати свої конструктивні ідеї. Погодьтеся, для такого підходу потрібне вміння чути і розуміти оточуючих.

У ранньому віці починає формуватися «базисна довіра до світу» (Е. Еріксон): уявлення дитини про надійність дорослих, емоційна близькість із ними. За правильного виховання вона переростає у відкритість до соціальних впливів, готовність сприймати інших людей, інтерес до спілкування. У Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні ці якості означені як основа соціальної компетентності дитини, що охоплює: вміння орієнтуватися у світі людей (рідні, близькі, знайомі, незнайомі, різної статі, віку, роду занять та ін.); здатність розуміти іншу людину, її настрій, потреби, особливості поведінки; вміння поважати інших людей, допомагати, турбуватися про них; спроможність обирати відповідні ситуації спілкування і спільної діяльності. Соціально компетентна дитина здатна відчувати своє місце у системі стосунків людей, адекватно поводити себе.

Моральне виховання передбачає становлення у дитини системи домінуючих мотивів, що відповідають моральним нормам і визначають її стосунки з оточуючими людьми. Важливим аспектом розвитку мотивів поведінки у дошкільному віці є підвищення рівня їх усвідомленості: дитина починає розуміти, чим зумовлені її вчинки, як пов'язані вони з наслідками поведінки. Це стає можливим завдяки розвитку в дошкільника самосвідомості – розуміння того, ким він є, якими якостями наділений, як ставляться до нього інші і чим зумовлене це ставлення. Самосвідомість виявляє себе через

самооцінку – вміння оцінювати свої досягнення і невдачі, якості і можливості. Розвиток самосвідомості не означає, що дитина вже не потребує виховних впливів дорослого. За твердженням французького психолога Анрі Валлона (1879–1962), для розвитку особистості дитини віком від 3 до 6 років украй необхідна прихильність людей. Без неї дитина може стати жертвою страхів і тривожних переживань.

Отже, емоційний інтелект є головною складовою у досягненні максимального відчуття щастя та успішної самореалізації. EQ – необхідний чинник активізації розумової вправності, оскільки визнання своїх почуттів і керування ними в конструктивний спосіб збільшує інтелектуальні сили особистості. Підвищити рівень емоційного інтелекту цілком можливо, проте не за допомогою традиційних програм навчання, спрямованих на ту частину мозку, яка керує нашими раціональними ідеями, а тривала практика, зворотний зв'язок з колегами та особистий ентузіазм у прагненні змінити себе є істотним кроком на шляху до підвищення EQ і, як наслідок, – успішної самореалізації.

Емоційний інтелект сприяє пошуку рівноваги між розумом і почуттями особистості, не дозволяє діяти під впливом емоцій і запобігає маніпулюванню з боку інших осіб. Емоційний інтелект особистості можливо розвивати й нарощувати, він є поглибленням емоційного й пов'язаних з ним форм практичного і творчого інтелекту, управління емоціями інших людей, цілеспрямована дія на їх емоції. Звідси випливає, що емоційний інтелект – це самосвідомість, самоконтроль, соціальна чуйність та управління взаєминами між двома і більше опонентами, що позитивно впливає на розвиток дитини як особистості у сучасному суспільстві.

Мотивація дітей. Для раннього віку дітей характерне мотивування їх до розвитку. Мотивація має властивість побуджувати особистість, створюються умови до активності дитини. Мотивація має властивість спрямовувати дитину до певних видів активності, певних дій і виробляє у дитини мету досягнення. З перших місяців життя у дитини формується потреба у спілкуванні з дорослими. Спочатку ініціатором спілкування є дорослий, згодом ініціатива переходить до

дитини (першою ознакою є комплекс «пожвавлення»).

Впродовж раннього дитинства розвиток спілкування дитини з дорослим долає два етапи: емоційно-особистісне, ситуативне спілкування (від народження до 12 міс.); практичне, дієве спілкування (від 12 міс. до 3-х років). На цьому етапі дорослий виступає партнером у предметно-маніпулятивній діяльності, взірцем для наслідування, особою, яка оцінює знання і вміння дитини. Якщо дорослий і надалі ініціюватиме емоційні форми спілкування, а дитина вже прагнучиме діяльності з предметами, може виникнути конфліктна поведінка.

З позиції О. Леонтьєва, предмет діяльності є її дійсний мотив, він завжди відповідає тій чи іншій потребі. Діяльності без мотиву не існує; «немотивована» діяльність, за О. Леонтьєвим, це діяльність із скритим мотивом.

У психології мотив визначають як: побудження до діяльності, що пов'язана із задоволенням потреб суб'єкта та викликають його активність і спрямованість (мотивація); усвідомлена причина, яка лежить в основі добирання дій та поведінки. Науковці зазначають, що джерелом розвитку мотивів є необмежений процес створення матеріальних і духовних цінностей, інтересів, які збуджують активність особистості та стають реальними мотивами.

Певна група науковців (Г. Костюк, О. Ковальов, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн) розкривають мотив як внутрішній, якщо він співпадає з метою діяльності. Мотивом, що діє має усвідомлену значущість і емоційну привабливість, є інтерес (С. Рубінштейн). Цієї позиції дотримується О. Ковальов, який вважає, що інтерес

– це мотив або вибіркве ставлення особистості до об'єкту завдяки його усвідомлюваної значущості й емоційної привабливості. Він визначає безпосередній інтерес як інтерес до процесу діяльності (до пізнання), опосередкований – як інтерес до результату діяльності (отримання бажаної іграшки...). Наступною умовою є інтерес у дітей до комп'ютера.

Комп'ютерна грамотність. Інтерес дітей до занять за допомогою комп'ютера впливає на якісне засвоєння дітьми необхідної інформації. Є. Іванова. розкриває своє бачення на напрямок інтересу , як:

1. Нейтральне ставлення. Дитина не проявляє інтересу до комп'ютера ні при знайомстві з ним, ні надалі. Такі діти взагалі відрізняються низьким рівнем розвитку пізнавальної активності і, як правило, не виявляють інтересу і до інших видів діяльності. (Проте слід пам'ятати, що деякі діти не готові до оволодіння саме цим видом діяльності, вони ще не дозріли до рівня, що дозволяє їм самотійно контактувати з комп'ютером, виходить, відсутність інтересу буде проявлятися у них тільки по відношенню до комп'ютера).

2. Поступове зниження інтересу. Найчастіше спостерігається у дітей, не готових до подібної діяльності. Характерно, що згасання інтересу не завжди означає нерозвиненість мотиваційно-потребнісної сфери, але може свідчити про схильність дитини до інших видів діяльності. Початковий інтерес до комп'ютера може бути досить сильним, але, задовольнивши потребу в нових враженнях, доступних дитині за рівнем його розвитку, він неминуче знижується.

3. Стабільний інтерес. Може характеризуватися різними рівнями. Особливу увагу педагогів повинні викликати діти, що виявляють стабільний інтерес високого рівня. Вивчення особливостей їх розумової діяльності, схильностей і особистісних якостей дозволяє не тільки знайти індивідуальний підхід до них, але і виявити (що цілком реально) їх подальшу професійну орієнтацію.

4. Поступове підвищення інтересу. Дітей цієї групи характеризує досить розвинена пізнавальна потреба, що виражається в активному, зацікавленому ставленні до нового, в прагненні до нових знань, в допитливості.

Знаючи напрямок інтересу дитини, можна скорегувати методику роботи відповідно з індивідуальними особливостями особистості кожної дитини.

У всіх дітей різний рівень інтелектуальної активності, тому деякі діти можуть утруднятися у вирішенні комп'ютерних ігрових завдань. У цьому

випадку педагог ІКТ повинен надавати дитині допомогу в подоланні труднощів, підбираючи необхідний вид допомоги (за М. Костікова): стимулююча допомога (вплив дорослого, спрямований на активізацію власних можливостей дитини для подолання труднощів. Найчастіше дитина захоплюється процесом на екрані і забуває про власну керівну роль в сюжеті гри:

- емоційно-регулююча допомога (оціночні судження дорослого);
- спрямовуюча допомога (виконавча частина розумової діяльності здійснюється дитиною, а планування і контроль – дорослим, причому планування і контроль з боку дорослого лише вказують послідовність дій, а зміст кожного етапу роботи і оцінка правильності виконання виробляється самим дитиною);
- навчальна допомога (тобто навчіння дитини новому для нього способу дії, показ або безпосереднє зазначення, що і як треба робити).

Таким чином, всі перераховані вище особливості розвитку математичних уявлень за допомогою інформаційних технологій ефективні не самі по собі, а у взаємозв'язку. Їх створення цілком під силу будь-якому педагогу. Елементи комп'ютерної грамотності засвоюються дітьми легше, якщо провідним мотивом їхньої діяльності стає гра. Це викликає у дітей велику емоційну та інтелектуальну активність.

Інноваційні технології. *В основі сенсорного розвитку та формування смислових утворень знаходяться інноваційні технології та методики у галузі дошкільної освіти.* Так, *суть технології у спадщині Софії Русової («Український дитячий садок»)* ми знаходимо обґрунтування умови гармонійного виховання дітей у ЗДО. Вона зазначала, що виховання повинно бути індивідуальним, пристосованим до природи дитини, національним, відповідати соціально-культурним вимогам часу, вільним, незалежним від тих чи інших урядових вимог, вибудовуватись на ґрунті громадської організації. Принципами побудови українського ДНЗ повинні бути: гуманізм, демократизм, науковість, національний дух. Їх реалізація забезпечуватиме етнізацію особистості, входження дитини у духовний світ і традиційне життя українського народу,

плекання національної та загальнолюдської культури.

Педагогічні ідеї К. Ушинського («Человек как предмет воспитания», «Дитячий світ») розкривають суть його технології. У навчанні передбачаються дві основні цілі: перша – формальна мета – полягає у розвитку розумових здібностей дитини її спостережливості, пам'яті, уяві, фантазії і розсуду; друга мета навчання –реальна – настільки ж важлива, як і перша. Для досягнення цієї мети насамперед необхідний, розумний добір предметів для спостережень, уявлень і міркувань. Він чітко дотримувався такої схеми основних моментів розсудливої діяльності у процесі навчання: здобування фактів, їх накопичення; виокремлення загальних і специфічних ознак за допомогою зіставлення, порівняння; узагальнення, класифікації і систематизації предметів і явищ за видовими та родовими ознаками. Розмірковуючи над проблемою визначення часу початку навчання дитини, видатний педагог свого часу уважав – 6 років.

Порівнюючи із сучасністю, враховуючи бурхливий розвиток суспільства, досягнення науки, техніки, освоєння космосу і нанотехнологій дозволило переглянути вікові можливості дитини у навчанні та інтенсивно починати розвивати дитину з чотирьох років.

Суть технології у педагогіці М. Монтесорі («Будинок вільної дитини») у створенні предметно-просторового середовища, у якому дитина зможе найповніше реалізувати свої природні здібності та задатки. Діяльність дитини повинна бути вільною та самостійною. Педагог використовує у роботі самонавчальні засоби – матеріали, з якими вихованець працює, наслідуючи педагога, діючи за зразком, а потім самостійно приступає до їхнього виконання. Індивідуалізація розвитку дошкільників реалізується через взаємодію з матеріалами, з урахуванням права вибору дітей, природних потреб та вікових особливостей.

Суть технології Вальдорфської педагогіки («Вальдорфський дитячий садок») Штайнер Р. вбачав принципи індивідуального підходу, свободи у вихованні, питання режиму дня й ритму року. Вальдорфська школа

функціонує на засадах самоуправління, що характеризується відсутністю вертикальної структури влади, підпорядкування. Основним завданням ЗДО є догляд за органами чуття дитини. Цьому сприяє обладнання й організація роботи дошкільного навчального закладу, який функціонує як велика сім'я. Ігри й заняття постійно чергуються, створюючи сприятливі для дитини ритми самостійних та організованих занять. Дитина вчиться відкривати існування власного внутрішнього світу, центром якого є сім'я, батьки й дитина.

Суть технології. Система освіти «Довкілля» (Ільченко В.) формує цілісну свідомість людини, яка здатна брати відповідальність за своє майбутнє та майбутнє рідної землі, народу, виховує ціннісне ставлення дитини до себе, до світу, що ґрунтується на почутті любові до навколишньої дійсності, совісті, намаганні почути звуки кожної живої істоти, зрозуміти її, щоб жити у злагоді із собою, природою. Програма «Довкілля» як дидактична система викладання предметів природничого циклу альтернативна до традиційного підходу.

Діагностична методика Т. Піроженко «Мовленнєве зростання дошкільника». Суть її технології: пропонувані нею параметри мовленнєвого становлення дошкільника представлені з позицій комунікативного підходу до розвитку засобів мовлення. Принциповою позицією цього підходу є твердження про те, що міжособистісна взаємодія – основа взаєморозуміння. Неможливо зрозуміти іншу людину поза особистісних контактів з нею. Мета і результат мовної взаємодії розуміння – відбувається лише за умови, коли реалізуються міжособистісні відносини між людьми. Комунікативний підхід до діагностики розвитку мовлення розглядає дитину як активного й ініціативного учасника соціальної взаємодії, в якій дошкільник має не лише засвоїти суспільний досвід (мову), але й щоразу самостійно застосовувати засвоєне, робити свій власний вибір адекватний до ситуації, засобів спілкування, нарешті, створювати свої власні засоби для реалізації мети взаємодії. Через те, в комплексному підході такою важливою є саме діагностика і своєчасне формування потреб, мотивів спілкування, інтересів, бажань, ціннісних орієнтацій, пов'язаних із людиною. Координати «людина» та «її ставлення до

інших» є найважливішими для мовленнєвого становлення дошкільника. Отриманий під час діагностики матеріал дає змогу охарактеризувати форми взаємин між дитиною і дорослим, допомагає визначати комунікативну спрямованість і готовність дитини до комунікації.

Технологія фізичного виховання дітей М. Єфименка («Театр фізичного розвитку та оздоровлення дітей»). Суть технології. Проведення фізкультурних занять у формі ігрових дійств. Форма фізичної активності дітей – горизонтальний пластичний балет («пластик-шоу»), що поєднує музичність, хореографічність, естетичність дійства. Його скорочені програми використовують як фізкультурні хвилинки, паузи, а також як розваги і свята. Ігрова взаємодія з дітьми реалізується в рамках ігрової теми як великої тематичної гри (макрогри), що триває протягом одного чи кількох занять. Спільна мета та сюжетна лінія містить кілька міні-ігор, ігор-вправ.

Технологія розвитку творчої особистості Г. Альтшуллера. Теорія розв'язання винахідницьких завдань. Суть технології. Основне завдання – навчати дитину розв'язувати проблеми різного рівня складності з використанням винахідницьких завдань. Основна ідея технології полягає у тому, щоб переводити завдання з нижчого рівня складності на вищий. Для її успішної реалізації потрібно навчити дитину виявляти проблеми, з'ясовувати, чому легкі завдання розв'язуються просто, а важкі – складно. У роботі з дітьми дошкільного віку використовують колективні ігри, ігри-заняття, під час яких діти вчаться спостерігати навколишню дійсність, виявляти суперечливі властивості предметів, явищ, шукати відповіді на поставлені питання. Педагог орієнтується на вільний та самостійний вибір дитини – предмета, матеріалу, виду діяльності.

Ткаченко Т. розробила технологію «Методика використання схем-моделей для навчання дітей описових розповідей». Суть технології в наступному: за цією методикою для роботи використовується аркуш картону 45х30 см, поділений на шість квадратів (за кількістю характерних ознак предмета або об'єктів чи пір року, про які потрібно розповісти). Дітей

навчають знаходити головні, суттєві ознаки предмета, відрізняти їх від другорядних. Навчаючи старших дошкільників складанню описових розповідей, використовують схеми-моделі. Діти вибудовують розповідь з дотриманням послідовності та параметрів, закладених у схемах: колір, форма, величина, матеріал, частини, дії. Використання схем при складанні описових розповідей допомагає дітям засвоїти порівняння предметів не в загальній формі – чим подібні, або чим відрізняються предмети, а диференціювати, порівнюючи предмети за формою, величиною, кольором тощо.

Суть технології Крутій К. «Методика використання схем-моделей у лексично-граматичній роботі» полягає у розвитку в дітей словесно-логічного мислення, формування у них умінь користуватися основними логічними прийомами і операціями є одним із важливих завдань у процесі навчання старших дошкільників. Пропонується наступна схема ознайомлення дітей із предметами:

1) первинне ознайомлення з предметом і його назвою; 2) дослідження властивостей предметів: колір, відтінки, форма, розмір, звуки, шуми; співвідношення в просторі; вага; властивості поверхні; ритм; рух предмета; назва деталей предмета; 3) групування. Узагальнення і найпростіша класифікація предметів, формування родових і видових понять, наступна класифікація – диференціація родових понять; 4) розвиток елементів логічного мислення шляхом складання моделей, схем, коректурних таблиць разом із дітьми.

Технологія «Особистісний розвиток дитини засобами взаємодії різних видів мистецтв» спрямовує дитину до творчого пошуку, розвиває її здібності, творчий потенціал. Поліхудожній розвиток дітей дошкільного віку в педагогічному процесі дошкільного навчального закладу. Відбувається самоствердження, збагачення дитини в найбільш значущій для неї сфері поліхудожньої діяльності (музичної, хореографічної, театралізованої, образотворчої).

Технологія «Методика розвитку творчих здібностей на заняттях з

малювання» розроблена і апробована Шульгою Л. Суть технології полягає в тому, що діти зображають навколишнє лише після емоційних зустрічей у процесі спостереження, розглядання картин, слухання музики, читання, розповідання. Головне завдання організації зображувальної діяльності – виховання естетичних почуттів, а допоміжне – навчання технічним прийомам. Чим більше органів чуття беруть участь у сприйманні навколишнього, тим повнішими будуть уявлення, глибшим – пізнання.

Основоположною у спадщині В. Сухомлинського, у науково-теоретичних працях і практичному досвіді великого педагога є його філософсько-педагогічна система ідей та поглядів на дитину як на найвищу цінність. Педагогіка В. Сухомлинського – це педагогіка серця, дитиноцентризму й толерантності, яка базується на ідеї наближення навчально-виховного процесу до природи конкретної дитини. Педагог створив таку психолого-педагогічну систему, в якій усе зосереджено навколо дитини-людини, це педагогіка, побудована на утвердженні тієї філософської істини, що освіта, виховання й розвиток людини мають передбачати, передусім, утвердження гармонії розуму й серця. Уроки мислення сприяють розумовому, мовленнєвому, духовному розвитку дошкільнят і вихованню в них ціннісного ставлення до природи. Діти вчаться розуміти й любити її, починають дивитися на неї іншими очима, стають активними її захисниками. Розроблені педагогом основні норми моральної вихованості для дітей ґрунтуються на творчому використанні багатого потенціалу загальнолюдських моральних цінностей і є складовою частиною його цілісної педагогічної системи.

Методика навчання дітей лічби, числу, множини, «Стосчєт» М. Зайцева. Психолог Микола Зайцев розробив унікальну методику навчання читання і лічби на основі оригінальних кубиків. Кубики різних розмірів заповнюються відповідним матеріалом, у залежності від складу (дзвінки - залізячками; глухі - деревинками; «золоті», голосні - мідними монетками). До того ж за визначеними буквами закріплені певні кольори, які допомагають на асоціативному рівні запам'ятати основні правила фонетичного розбору.

Навчання спирається на сприйняття (зір, слух, тактильні відчуття, інтуїцію), мислення активну практичну діяльність дитини, розвиває її пізнавальні здібності. «Кубики Зайцева» дозволяють навчити дитину плавному складовому читанню, мінаючи етап складового уривчастого читання, значно скорочують час оволодіння читанням цілими словами, закладають основи грамотного письма. Навчальний пакет містить у собі: кубики, таблиці, аудіокасету і керівництво для батьків.

Посібники Зайцева призначені для організації розвивального простору для дітей дошкільного і шкільного віку, що дозволяє бажаючим педагогам творчо підходити до готових програм, змісту освіти, способам подачі інформації (методам і прийомам); вносити в роботу елементи дослідницької діяльності; кардинально скорочувати час оволодіння навичками рахунку, читання, грамотного письма.

Система Зайцева дає можливість для професійного росту вихователів, колективної творчості педагогів і дітей, формування цілісної неспотвореної системи поглядів. І діти, і дорослі при цьому зберігають фізичне і щиросердечне здоров'я (а часто і відновлюють його), тобто ставиться заслін багатьом проблемам і майбутнім хворобам, які ми звикли вважати природними в процесі навчання, таким, як проблеми зору, хребта, купі стресів і комплексів («дидактоневрозу») і, як результат, соматичні захворювання.

Можливості формування кількісних уявлень у дітей раннього віку та шляхи їх удосконалення вивчались В. Даніловою, Л. Єрмолаєвою, Е. Тархановою. Комплексний підхід у навчанні, дидактичні засоби, збагачення змісту опрацьовані Л. Метліною. Зміст, методи, прийоми на основі ідеї розвитку інтелектуально-творчих здібностей (Ж. Піаже, В. Давидов, М. Поддьяков, А. Столяр та ін.) було досліджено:

- спостережливість, пізнавальні інтереси;
- дослідницький підхід до явищ і об'єктів оточення;
- уміння порівнювати, узагальнювати;
- виявляти зміни в діях і результатах;

- чітка мова, висловлювання бажання, думки;
- здійснення дії у вигляді «розумового експерименту» (В. Давидов та ін.). Пропонувались активні методи, прийоми навчання та розвитку дітей такі як моделювання, дії трансформації (переміщення, видалення та повернення, комбінації), ігри тощо. Інший напрям науковців (друге положення) базувався переважно на розвитку у дітей сенсорних здібностей, процесів (А. Запорожець, Л. Венгер, Н. Венгер та ін.):

- включення дитини в активний процес з виділення властивостей об'єктів за допомогою обслідування, порівняння, результативної практичної дії;
- самостійне й усвідомлене використання сенсорних еталонів, еталонівміри і діяльності;
- використання моделювання, усвідомлене їх прочитування та дії з ними.

Водночас, засвоєння перцептивних дій, які ведуть до засвоєння сенсорних еталонів, розглядається як основа розвитку у дітей сенсорних здібностей.

Третє математичне положення, на якому базується математичний розвиток дітей, засноване на ідеях початкового (до засвоєння чисел) ознайомлення їх зі способами практичного порівняння величин, що мають загальні ознаки в предметах: ваги, довжини, ширини, висоти (П. Гальперін, Л. Георгієв, В. Давидов, Г. Корнеєва, Г. Леушина тощо). Така діяльність забезпечує рівність і нерівність засобами порівняння, викликає певний інтерес за рівне активності (широкі й вузькі), за глибиною зацікавленості (активізується дія дитини, або поверховий, погляд).

Таким чином, діти освоюють практичні способи виявлення відношень за величиною, де числа не потрібні, тобто шляхом встановлення відношень. Числа діти третього року засвоюють у процесі виконання вправ на порівняння методом вимірювання величин. Оскільки, інтерес частіше розглядається як мотив до дії, пасивні й активні. Інтерес дітей до занять за допомогою комп'ютера впливає на якісне засвоєння ними необхідної інформації. Пілотним обстеженням дітей раннього віку нами було також встановлено, що у процесі стимулюючого впливу вихователя стимулююча допомога (вплив

дорослого, спрямована на активізацію власних можливостей дитини для подолання труднощів значно покращує результати засвоєння сенсорних еталонів;

Заохочувальні дії дорослого, як емоційно-регулююча допомога дитині значно покращують результат... (оціночні судження дорослого); спрямовуюча допомога, тобто коли виконання розумових дій здійснюється дитиною, а планування і контроль – дорослим, причому планування і контроль з боку дорослого лише вказують послідовність дій, а зміст кожного етапу роботи і оцінка правильності виконання виробляється самою дитиною стає якісною, умотивованою.

Навчальна допомога, тобто наuczіння дитини новому для неї способу дії, показ або безпосередній показ, що і як треба робити дозволяє отримати стійкий позитивний результат (говоряща ручка А. Бахметьєва) .

Отже, змістовий компонент представлено системою технологій, які розкривають різні сторони досліджуваного феномену: сенсорні системи руху, зорові, дотику, величини, форми, кольору, чуттєвої рівноваги тощо. Всі перераховані вище умови сенсорного розвитку, в тому числі, й математичних уявлень за допомогою сенсорних систем сприймання інформації, сенсорних технологій ефективні не самі по собі, а у взаємозв'язку. Їх створення цілком під силу будь-якому педагогу. Елементи комп'ютерної грамотності засвоюються дітьми легше, якщо провідним мотивом їхньої діяльності стає гра. Це викликає у дітей велику емоційну та інтелектуальну активність та виступає мотивом до діяльності.

Процесуально-наочний компонент. Значним досягненням методики дошкільної освіти в цілому є широке розроблення в усіх країнах різних видів наочності, яскравої, особливої, що притягує увагу дитини без додаткових зусиль. Це Ф. Фребель, Я. А. Коменський, М. Монтесорі, З. Дьєнеш, Дж. Кюзенер, Е. Рубік та багато інших.

Найбільш бурхливого розвитку дослідження вчених досягли у 50-х роках ХХ-століття (А. Леушина, Т. Тарунтаєва, Е. Тарханова). Розроблені методичні

посібники для дошкільників (М. Богданович, О. Грибанова, Л. Кочина, А. Столяр та інші). Розроблені методики використання наочності спрямовані на формування у дітей окремих складових мислення: абстрагування, логіки, та прийоми їх впровадження у практику дій.

Наочність розкриває перед дітьми широкий світ сприйняття оточення: предметного оточення, явищ природи, математичних понять. Як ефективність різних прийомів активізації мислення у процесі навчання дітей елементів математики. Фізіологічно органи чуття людини мають різну чутливість до зовнішніх подразнень. Органи зору пропускають у мозок майже у 5 разів більше інформації, ніж органи слуху, і майже в 13 раз більше у порівнянні з органами дотику.

З метою конкретизації елементів наочності у вивченні сенсорного розвитку дітей раннього віку, в тому числі й математичних уявлень у дітей ця тема розроблена досить широко. Розроблені : комплекти для занять; обладнання для самостійних ігор і занять дітей; методичні посібники для вихователя ДНЗ; збірки дидактичних ігор і вправ; навчально-пізнавальні книжки для математичної підготовки дітей в умовах сім'ї.

Дитина росте і розвивається відповідно змінюється і наочність. Предметом дослідження виступають умови активізації мислення дітей раннього віку в процесі користування наочностю дошкільниками найперше – це образ предметів. При цьому постійно вихователь повинен вирішувати проблему: скільки і якої наочності повинно бути у конкретному періоді дошкільця.

Виявляється, якщо наочності мало, то виходить збіднений образ уявлення, воно ніби куце, і відтоді буде страждати логіка. Якщо наочності багато, то уявлення буде об'ємно високим, але при цьому з'являється небезпека ілюзій, мрійливості, що теж не сприяє розвитку логіки. Але у наочності є ще велика місія: все, чому навчаємо дитину, повинно реалізовуватись практично. Головним засобом навчання є комплект наочного дидактичного матеріалу для занять. В нього входить: *об'єкти навколишнього взяті в натуральному вигляді*: різні предмети побуту, іграшки, посуд, гудзики, шишки, жолуді, каштани,

морські й річкові ракушки, камінці тощо; *зображення предметів*: плоскі, контурні, кольорові, на підставках і безних, намальовані на картках; *графічні і схематичні засоби*: логічні блоки, фігури, картки, таблиці, моделі.

Сучасні дослідження відхиляють твердження, що дітям недоступні узагальнені математичні поняття. На певному етапі реальні предмети можна замінити числовими фігурами, а ті в свою чергу – цифрами тощо.

Науково-дослідним інститутом в 90-х роках були проведені дослідження і на їх основі складено комплекти та санітарно-гігієнічні норми виготовлення наочності для кожної вікової групи дошкільного закладу. Використовують наочність двох видів: демонстраційний – великих розмірів і роздатковий – малих розмірів для самостійної роботи за столом.

До демонстраційних матеріалів відносяться: набірні полотна з двома і більше полосками для розкладання на них різних плоских зображень: овочів, фруктів, тварин тощо; геометричні фігури, картки з цифрами, знаками, символами; фланелеграф з комплектом плоских зображень; магнітна дошка з комплектом малюнків, деталей для створення сюжету, умови задачі; полички з двома-трьома сходинками для демонстрування наочностей; картки, таблиці; моделі; логічні блоки; обладнання для проведення дидактичних ігор; прилади (годинники, ваги, різні види рахівничок);

До роздаткових матеріалів відносяться такі ж наочності, але значно менших розмірів для роботи за столами: роздрібні фігури, картки, таблиці, моделі, лічильні палички тощо.

Роздаткового матеріалу у кожної дитини повинно бути на 2-3 одиниці більше, ніж потрібно для даного заняття, обов'язкова змінність наочності.

Велику групу засобів складають цікаві ігри, конструктори, логічні вправи, вірші, загадки, жарти тощо. Над вживанням наочності багато працювала М. Монтессорі і залишила нам велику спадщину наочності. Навчальний матеріал був у свій час створений Марією Монтессорі для розвитку і тренування спеціальних навичок з урахуванням віку дитини. Метод Монтессорі складається з трьох основних частин: дитина, навколишнє середовище,

вихователь.

Метод Монтессорі заснований на спостереженні за дитиною в природних умовах і прийнятті його таким, який він є. Основний принцип методу Монтессорі: підвести дитину до самовиховання, до самонавчання, до саморозвитку. Девіз методу Монтессорі: «Допоможи мені зробити це самому». Дитина вчиться в основному самостійно за допомогою спеціально розробленого навколишнього середовища – Монтессорі-матеріалів. У Монтессорі-матеріалах закладена можливість самоконтролю, дитина сама бачить свої помилки, і дорослому не потрібно вказувати на них. Роль вихователя складається не в навчанні, а тільки в керівництві самостійною діяльністю дитини.

Величезне значення для реалізації методу Монтессорі мають дидактичні Монтессорі-матеріали. Це щось середнє між навчальними посібниками і розвиваючими іграми, виготовлені неодмінно з натуральних матеріалів. Дизайн Монтессорі-матеріалів не змінювався з дня створення, тобто майже 100 років. Для виготовлення дерев'яних матеріалів застосовуються коштовні сорти дерева, усі матеріали виготовляються дуже якісно, деякі з них досить складні у виготовленні. Тому Монтессорі – матеріали коштують досить дорого. Монтессорі – клас містить усоби безліч зон:

- зона реального життя: дитина вчиться самостійно вдягатися, пересипати і переливати, мити, чистити, перемішувати, вирізувати, розфарбовувати, малювати тощо. Діти вчать концентрувати увагу і розвивають велику і дрібну моторику;

- зона сенсорного розвитку: вивчення навколишнього світу (розрізняти висоту, довжину, вагу, колір, властивості предметів тощо). Діти грають із предметами, вивчаючи розмір, форму і колір. Наприклад, дитина один по одному виставляє на стіл циліндри від найбільшого до самого маленького. Діти також вчать стежити очима ліворуч, праворуч, що допомагає освоїтися з читанням;

- зони мовна, географічна, математична, природничо-наукова:

розумовий розвиток дитини;

- рухові вправи – в основному на лінії.

У більшості Монтессорі – класів на килимі чи на підлозі намальована стрічкова лінія у вигляді кола (овалу), що використовується для фізичних вправ з розвитку рівноваги і координації рухів, а також уваги. Дитина сама вибирає зону і конкретний Монтессорі-матеріал, з яким хоче працювати. Вона може працювати одна чи з іншими дітьми, цей вибір вона теж робить звичайно сама. Дитина працює у власному темпі, у методі Монтессорі немає змагання. Багато Монтессорі-шкіл доповнюють Монтессорі-матеріали такими зонами, як музична, мистецтва і танців, іноземної мови й ін.

Задача Монтессорі-вихователя – допомогти дитині організувати свою діяльність, піти своїм унікальним шляхом, реалізувати свій потенціал у найбільш повній мірі. Дуже важливі особливі педагогічні прийоми, яких повинні навчитися Монтессорі-вихователі. У методі Монтессорі немає класно-урочної системи, замість шкільних парт – легкі переносні столи і стільці, килимки, на яких навчаються на підлозі. Монтессорі-вихователь не є центром класу, як у традиційній школі. Він не сидить за столом, а проводить час в індивідуальних заняттях з дітьми. Монтессорі – вихователь втручається в діяльність дитини тільки тоді, коли це необхідно.

Отже, народжуючись, дитина успадковує універсальну здатність засвоювати людську культуру, потенційну можливість стати людиною. Ця універсальна здатність включає в себе систему функціональних сил, механізмів можливих людських умінь (ходити вертикально, володіти мовленням, мислити, запам'ятовувати, перетворювати тощо). Однак всі ці можливості можуть реалізуватися тільки за наявності відповідного соціального й матеріального середовища, цілеспрямованого навчання й виховання. Властивість багатьох функцій, потенційних можливостей та їх механізмів така, що вони можуть проявитися й розвинути у чітко визначений час і не підлягають консервації. Не можна відкласти розвиток тієї чи іншої функції на більш зручний час. Фактично це буде означати штучне гальмування розвитку, і втраченого ніколи

вже ненадолжити.

Сучасна наука має у своєму розпорядженні достатню кількість цілком певних фактів, які свідчать про те, що, якщо діти з самого раннього віку розвиваються поза суспільством і створеними суспільством явищами, то вони залишаються на рівні розвитку тварин, у них не тільки не формується мовлення і мислення, але навіть їхні рухи нічим не нагадують собою людських; досить сказати, що вони не набувають навіть притаманної людям вертикальної ходи. Відомі й інші, по суті, протилежні випадки, а саме, коли діти, які за своїм народженням належать до народностей, що стоять на найнижчих щаблях економічного й культурного розвитку. Тож досліджуючи процес розвитку дітей, сучасна педагогічна наука привернула нашу увагу до розвитку нових можливостей смарт-технологій в системі освіти від традиційної моделі навчання до E-learning та smart - освіти як – інтеграція уміжнародний освітній простір;

- застосування нових засобів та інноваційних освітніх технологій;
- створення нових орієнтирів для викладачів, навчання та оцінки знань;
- розширенні та посиленні зв'язку зі світовою наукою;
- впровадження безмежних можливостей ознайомлення зі світовою наукою навчання (всіх вікових категорій);
- постійне ознайомлення з передовими дослідженнями. При цьому розглядаються критерії до освітніх ресурсів у межах Smart- edukation:
 - відкритість (ЮНЕСКО –1998.; Меморандум безперервної освіти ЄС –2000р) ; Кейптаунська декларація «Відкрита освіта – майбутнє освіти» 2001р.;
 - самодостатність модуля для засвоєння знань, формування або удосконалення компетенцій;
 - суб'єктна орієнтованість модуля на певні індивідуальні особливості студента, які є важливими для успішності його освітньої діяльності;
 - можливість автономного використання модуля у будь-якій послідовності, його перетворення, використання окремих елементів, для формування персональної траєкторії студента.

Інформаційні технології та електронне навчання змінюють саму концептуальну модель освітньої діяльності.

Основні характеристики: доступність, мобільність, гнучкість, розподіленість, індивідуальна спрямованість, централізація навчально-методичних матеріалів і викладацького складу, ефективна адаптація випускника із застосуванням електронних технологій. Переваги смарт-технологій: швидкість отримання світових знань, через долучення до світової скарбниці науки, прагнення самостійно дізнатися до всього, розвиває творчі здібності, професійні знання, навички комунікації, грамотність у сфері ІКТ; сформувані критичне мислення, вибірковість, інноваційний підхід у процесі розв'язання освітніх, виробничих і будь-яких проблем, постійне удосконалення умінь ефективної праці та взаєморозуміння, розвиток кар'єрного росту, забезпеченість навчального процесу такими видами смарт-технологій, як: кейс-стаді, веб-квест, сінквейни, кайдзен-технологія, метод проєктів, індивідуалізація навчання тощо.

Інноваційний ефект від організації смарт-освіти можливий за умов, якщо вона дійсно забезпечена у ресурсному і організаційно-методичному плані, повністю розкритий відповідною інфраструктурою – матеріально-технічні та інформаційні ресурси, навчально-методичне і наукове забезпечення процесу, кадровий потенціал. Саме вихователь допомагає дитині зрозуміти, усвідомити те, що вивчається, опанувати способи дії з ним, пов'язує незнайоме зі знайомим, нове з відомим і тим самим підносить вихованця на вищий щабель знання. Систему управління навчально-пізнавальною діяльністю дітей педагог визначає, виходячи з методичної обробки навчального матеріалу, який вони повинні засвоїти. Якщо при цьому не враховувати тенденції розвитку внутрішніх сил дитини і запропонувати їй складніший матеріал, то це, викличе у неї негативне ставлення до знань і до вихователя. Це може статися і в тому випадку, якщо пояснення (методика роботи) не адекватне навчальному матеріалу й силам дитини.

У цьому випадку вся оцінна діяльність – прерогатива вихователя: він

викликає, опитує, перевіряє, контролює, оцінює тощо. Разом з тим предметом оцінювання стає не зміст і характер мотивів, не особистісне ставлення до дійсності, не власні думки й судження, не старанність, захопленість, нахили, а власне набуті знання, якість їх засвоєння, рівень опанування певних умінь та навичок. Таким чином, наголос робиться на пам'яті дітей, на репродуктивному мисленні, на формальному використанні правил поведінки, а не на самій особистості з її ставленням до знань і морально-етичних цінностей. Іншими словами, тут головне не те, на якій мотиваційній основі виконується навчальне завдання (з бажанням чи без, для задоволення пізнавальних потреб чи щоб уникнути покарань з боку педагога або батьків), а рівень засвоєння знань, їхня відповідність обсягу, встановленому програмами, імперативний підхід до побудови педагогічного процесу викликає напруженість у взаєминах між вихователем і дітьми, вселяє в них страх, неприязнь до педагога, зачіпає їхню гідність; націлює на оцінку як на основний результат учіння, поступово звикаючи до того, що її ініціативу придушують, з її думкою і бажаннями не рахуються, дитина все частіше відчуватиме невиразне невдоволення навчанням, позбавленим радості активного пізнання, співтворчості, самодіяльності, самостійності й дорослішання. В результаті «трагедія виховання» стає неминучою.

Основний висновок полягає в тому, що повне розкриття потенціалу особистості залежить від характеру і спрямованості педагогічного процесу, педагогічного середовища, педагогічних умов. Неоднакові педагогічні процеси та їхні атрибути можуть дати різну спрямованість розвитку і вихованню, і тому однієї групи дітей виявляють різні психологічні особливості. Цю істину досить переконливо доведено педагогічною практикою.

Отже, окреслемо вимоги, яким повинен відповідати освітній процес, найсприятливіший для формування всебічного розвитку дитини:

по-перше, зміст, атмосфера спілкування, стиль взаємин повинні допомагати дитині вчитися, засвоювати все справді загальнолюдське, пізнавати себе як людину, плекати почуття власної гідності, самоповаги,

усвідомлення, що з нею рахуються, вона потрібна, її помічають, цінують;

по-друге, педагогічний процес повинен сприяти формуванню соціально значущих мотивів учіння, духовному піднесенню, моральному становленню, спонукати до співпереживання, взаємодопомоги, об'єднувати дитячий колектив на основі однієї мети, єдиних принципів, взаємостосунків;

по-третє, в педагогічному процесі повинно бути надано простір для творчості, кмітливості, самостійності, пізнавальної та громадської активності дітей; характер спілкування в дитячому колективі повинен допомагати кожній дитині розвивати свою справжню людську природу.

Разом з тим, моделювання є об'єднуючим у педагогічному процесі, враховуючи психологічні особливості дітей тієї або іншої вікової групи. Як зазначалося раніше, шестирічним бракує соціально-морального досвіду, у них переважає актуальна потреба, імпульсивна активність, тенденція до ігрової діяльності; це вік руху і розвитку функціональних сил, а одна з провідних рис дитинства – прагнення дитини стати дорослою. Якщо на ці психологічні особливості не звертати уваги й будувати педагогічний процес з імперативних позицій, умов для повноцінного і всебічного розкриття та розвитку задатків і потенційних можливостей дітей не буде створено. Дитина ніби замикається в собі, переходить до самозахисту: її функціональні тенденції, які прагнуть до розвитку, під впливом примусу уповільнюються темп свого руху, а небажання вчитися виникає як реакція на ущемлення її гідності. І навпаки, послідовна реалізація особистісно-гуманного підходу до дітей, урахування їхніх провідних психологічних особливостей можуть зробити обставини людяними й дадуть змогу кожній дитині усвідомити себе як людину. Отже, як бачимо, різні види наочності по-різному впливають на сенсорний розвиток дитини.

Рефлексивний компонент. Сучасне офіційне тлумачення понять «рефлекс», «рефлекторний», які містяться в різноманітних тлумачних словниках, дають коротке визначення цих слів. Так, рефлекс (лат. reflexio – відображення) – опосередкована нервовою системою відповідь організму на подразник.

Розрізняють рефлепси безумовний (вроджений), рефлекс орієнтування на

новизну стимулу (за І. Павловим «що це?»); рефлекс умовний – набутий в результаті реакції на подразнення. Сучасне уявлення про механізм утворення умовного рефлексу представлено в літературі як складну функціональну систему зі зв'язком взаємооберненої дії, яка відбувається за принципом кільця. Генералізація умовного рефлексу – це феномен, який виникає на початкових етапах вироблення умовного рефлексу, коли потрібна реакція викликається не лише стимулом підкріплення, але й іншими, близькими до неї. Так, у дітей раннього віку виконуються вправи оживлення кінцівок: вправи на згинання й розгинання кінцівок дитини та ще й підкріплюються голосом і доброю посмішкою. Паралельно генералізації умовного рефлексу виконується процес спеціалізації умовного рефлексу. Суть його в тому, що після первинної генералізації умовна реакція при повторенні підлягає строго певному сигналу і здійснюється лише чітко за вимогою певним способом.

Як стверджував Сократ, рефлексія є основним із можливих засобів самопізнання й самоудосконалення людини, а саме здатність оцінити свої думки та поведінку критично відрізняє людину, як вищу особистість, від інших істот, що населяють землю. Завдяки здібностей до рефлексії людина має можливість прогресувати, звільнятися від нав'язливих думок, помилок, дій.

Рефлексія (лат. *reflexus* - відображений) – усвідомлення суб'єктом того, як його сприймає партнер по спілкуванню. Рефлексія це скоріше не відображення, а звернення назад, процес самопізнання суб'єктом внутрішніх психічних актів і станів. Саме поняття рефлексія виникло у філософії і означало процес роздумів індивіда про те що відбувається у його власній свідомості. Р. Декарт ототожнював рефлексію зі здібністю індивіда зосереджуватись на змісті своїх думок, абстрагуючись від усього зовнішнього, тілесного. Дж. Локк розділив відчуття і рефлексію, визначивши останню як особливе джерело знань (внутрішній досвід на відміну від зовнішнього, заснованого на відчуттях органів почуттів). Це визначення рефлексії стало аксіомою інтроспективної психології. В даних визначеннях неадекватно переломилась реальна здібність людини до самозвітності про досліджувані ним факти свідомості, самоаналізу

власних психічних станів.

Рефлексія – це не просто знання або розуміння суб'єктом самого себе, але і з'ясування того, як інші знають і розуміють «рефлектуючу особу», його особистісні особливості, емоційні реакції і когнітивні (пов'язані з пізнанням) уявлення. Коли змістом цих уявлень виступає предмет спільної діяльності, розвивається особлива форма рефлексії – предметно-рефлексивні відносини. В складному процесі рефлексії дані як мінімум шість позицій, які характеризують взаємне відображення суб'єктів.

Особистісна рефлексія розуміється як дослідження самою людиною своєї афектно-потребнісної сфери, яка виникає в процесі спілкування, причому в конфліктних ситуаціях. Здійснюючи особистісну рефлексію, людина досліджує себе як суб'єкта спілкування і отримує про себе як про особистість нове знання. формуються всі здібності, необхідні для повного прилучення до цієї культури.

Водночас, рефлексія – це вміння суб'єкта виділяти, аналізувати і зіставляти з предметною ситуацією свої власні дії. З психологічної точки зору рефлексія є явище багатопланове, специфічне за структурою і умовою формування. Вона охоплює такі види діяльності, як: зіставлення умов та цілей, виявлення засобів і способів перетворення об'єкта в даній ситуації, визначення (достатньо чи недостатньо) їх для досягнення цілей, розробку крокової стратегії, облік та обробка зворотної інформації. Коли змістом останнього виступає предмет порівняння, сумісної діяльності, розвивається особлива форма рефлексії:

– *відношення предметно-рефлексивні*. Повнота дослідження суб'єктом цих моментів при розв'язанні завдань може бути різною. У рефлексії відбиваються всі компоненти сенсорного розвитку дітей раннього віку: емоційно-мотиваційний, змістовий, процесуально-операційний, оскільки рефлексія передбачає усвідомлення, аналіз, розуміння дитиною власної життєдіяльності.

Таким чином, рефлексія відіграє важливу роль в житті кожної людини впродовж всього її існування, даючи їй певні знання про себе саму та її

оточення, а головне – даючи змогу та вміння подивитися у саму себе. Рефлексія як процес самопізнання дитиною раннього віку майже відсутня до того часу поки перші знання ідентичності себе з мамою, татом, братиком дитина не усвідомить. Згодом дитина підростає і у процесі порівняння зрозуміє, що це «Я-сам!», «Моя іграшка», «Моя мама!», відокремить себе від інших. Це найважливіші ознаки рефлексії дитини раннього віку.

В складному процесі рефлексії, що є невід’ємною складовою сенсорного розвитку, дитина раннього віку вже виступає як суб’єкт відносно інших суб’єктів, і характеризується як взаємне відображення між суб’єктами:

- сам суб’єкт, хто він є;
- суб’єкт, яким він бачить себе (для малят – у дзеркалі) ;
- суб’єкт, яким його сприймає інший;
- як суб’єкт, сприймає іншого.

Рівень цікавості до живого об’єкта, до предмета, яким володіє об’єкт, до інших предметів навколо нього. Традиційно в психології розрізняють такі різновиди рефлексії: *комунікативна* як механізм пізнання оточення, а об’єктом такої рефлексії стають поведінка, реакції на іншу людину; *особистісна*, об’єктом пізнання якої є сама особистість, що оцінює власну поведінку, ставлення до інших і самої себе; *інтелектуальна* – дитина вчиться повертатися до умови завдань, розкриваючи для себе різні варіанти вирішення завдань; *соціальна* – шлях до розуміння вчинків та емоцій інших, пізнання себе очима інших людей.

Таким чином, сенсорний розвиток дітей раннього віку є взаємозв’язок емоційно-мотиваційного, змістового, процесуально-операційного, рефлексивного компонентів, які виявляють усвідомлюваність і розкриття – інтересів, бажання, мотивів, почуття, знань, рефлексію, що визначають спрямування розвитку дитини як особистості.